

28.10.2015

Dnro 4215/4/14

Ratkaisija: Oikeusasiamies Petri Jääskeläinen

Esittelijä: Esittelijäneuvos Kaija Tanttinen-Laakkonen

VAPAAEHTOISESSA PSYKIATRISISSA SAIRAALAHOIDOSSA OLEVAN POTILAAN LIKKUMISVAPAUDEN RAJOITTAMINEN SUOSTUMUKSEN PERUSTEELLA

1 KANTELU

Psykiatrian sairaanhoitaja arvosteli oikeusasiamiehelle 5.10.2014 osoittamassaan kirjeessä Etelä-Karjalan sosiaali- ja terveystieteiden Eksoten mielenterveys- ja päihdepalveluiden aikuispsykiatrian osaston PS3 ohjetta, joka koskee vapaaehtoisessa hoidossa olevan potilaan liikkumisvapauden rajoittamista.

- - -

2 SELVITYS

Kantelun johdosta hankittiin seuraava selvitys:

- 1) Etelä-Suomen aluehallintoviraston lausunto 26.1.2015,
- 2) Eksoten aikuisten psykososiaalisten palveluiden johtajan selvitys,
- 3) psykiatrian erikoislääkärin selvitys 25.11.2014 ja
- 4) palveluesimiehen selvitys.

3 RATKAISU

3.1 Ohje liikkumisvapauden rajoittamisesta psykiatrian osastolla

Kyseisessä ohjeessa todetaan vapaaehtoisessa hoidossa olevan potilaan osalta seuraavaa:

- Hoidollisista syistä voidaan sopia että potilas luopuu sovituksi ajaksi osittain tai kokonaan liikkumisoikeutensa käyttämisestä.
- Sopimus on potilaalle vapaaehtoinen.
- Liikkumisoikeuden tilapäisestä käyttämisestä jättämisestä potilas voi sopia osastolla olevan hoitajan tai kenen tahansa lääkärin kanssa.

3.2 Kannanotto

Olen kahteen kanteluun antamissani päätöksissä ottanut kantaa psykiatrisen potilaan perusoikeuksien rajoittamiseen suostumuksen perusteella (päätös 4.12.2013, dnro 2372/4/12 ja päätös 10.12.2013, dnro 2598/4/12). Päätökset on julkaistu myös oikeusasiamiehen verkkosivuilla, www.oikeusasiamies.fi).

Totesin päätöksissäni muun muassa seuraavaa.

Mielenterveyslain 4 a luvun lähtökohtana on ns. laitovallan kielto. Kielto merkitsee sitä, että potilaan oikeuksia ei voida rajoittaa osastokohtaisilla säännöillä, vaan rajoitusten on perustuttava lakiin ja ne on tehtävä yksilöllisen harkinnan perusteella.

Potilaan perusoikeuksien rajoittamisesta tahdosta riippumattoman hoidon ja tutkimuksen aikana säädetään mielenterveyslain 4 a luvussa. Vapaaehtoisessa hoidossa olevaa potilasta on sen sijaan hoidettava yhteisymmärryksessä hänen kanssaan siten kuin potilaslain, potilaan itsemääräämisoikeutta koskevassa, 6 §:ssä säädetään.

Potilaan itsemääräämisoikeudella tarkoitetaan potilaan oikeutta itse päättää hänen henkilökohtaiseen koskemattomuuteensa puuttumisesta. Säännöksen tarkoituksena on itsemääräämisoikeuden periaatteen mukaisesti asettaa potilaan suostumus hoidon luvallisuuden edellytykseksi. Jotta potilas voisi harkita suostumisestaan hoitoon, hänellä on sitä ennen oltava riittävästi tietoja hoidon merkityksestä ja vaikutuksesta.

Harkittaessa suostumukseen perustuvan perusoikeuksien rajoittamisen hyväksyttävyyttä on pohdittava seuraavia kysymyksiä: Ensinnäkin, onko rajoitustoimenpide ylipäänsä sellainen, joka voidaan tehdä suostumuksenvaraisesti. Tämän kysymyksen arvioinnissa voidaan kiinnittää huomiota perusoikeuksien yleisiin rajoitusedellytyksiin ja siihen, kuinka lainsäätäjällä on mahdollisesti jo arvioinut toimenpiteen edellytyksiä. Kun on kysymys varsin voimakkaasti yksityiselämään ja henkilökohtaiseen koskemattomuuteen kohdistuvasta poikkeuksellisesta toimenpiteestä, perusoikeusrajoitusta ei voida perustuslakivaliokunnan käsityksen mukaan perustaa yksinomaan asianosaisen suostumuksen varaan, vaan suostumuksesta on säädettävä laissa. Toiseksi on pohdittava sitä, mitä pätevältä suostumukselta kussakin tilanteessa edellytetään. Vaikka nämä kysymykset kietoutuvat toisiinsa niin, ettei niitä voida kokonaan arvioida toisistaan riippumatta, niitä voidaan käyttää ongelman jäsentämisessä.

Jos ylipäänsä on kysymys sellaisesta perusoikeuden rajoitustoimenpiteestä, joka voidaan tehdä suostumuksenvaraisesti, potilaan pätevältä suostumukselta on edellytettävä seuraavaa: Suostumuksen antajan on oltava kykenevä suostumuksen antamiseen. Suostumuksen on oltava riittävään tietoon perustuva, vapaaehtoinen, etukäteen annettu ja sisällöltään riittävän täsmällinen. Suostumuksen antajan on tullut myös ymmärtää suostumuksen merkitys ja sisältö. Potilaslain 5 ja 6 §:n mukaisesti terveyden- ja sairaanhoidossa käytetään vakiintuneesti termiä ”free and informed consent” kuvaamaan sitä, että vain vapaasti ja riittävään informaatioon perustuva potilaan suostumus voi oikeuttaa ruumiilliseen koskemattomuuteen kajoamisen tai muut hoitotoimenpiteet. Suostumus tulee myös voida milloin tahansa peruuttaa.

Edellä esitetyn perusteella katson, että potilaan liikkumisvapauden rajoittamisessa on kysymys sellaisesta perusoikeuden rajoitustoimenpiteestä, joka voidaan tehdä suostumuksenvaraisesti. Potilaan tulee kuitenkin tällöin olla kykenevä suostumuksen antamiseen. Suostumuksen on oltava myös riittävään tietoon perustuva, vapaaehtoinen, etukäteen annettu ja sisällöltään riittävän täsmällinen. Suostumuksen antajan tulee niin ikään ymmärtää suostumuksen merkitys ja sisältö. Suostumus tulee myös voida milloin tahansa peruuttaa.

Pidän perusteltuna, että Eksoten mielenterveys- ja päihdepalveluiden aikuispsykiatrian osaston PS3 ohjetta täsmennetään pätevän suostumuksen antamisen edellä mainituilla edellytyksillä ja sillä maininnalla, että potilas voi milloin tahansa peruuttaa antamansa suostumuksen. Yhdyn Etelä-Suomen aluehallintoviraston lausunnossaan esittämään käsitykseen, jonka mukaan arvion siitä, että potilas ymmärtää suostumuksen/sopimuksen merkityksen tulisi olla lääkärin eikä hoitajan tekemä. Kiinnitän Eksoten aikuisten psykososiaalisten palveluiden johtajan huomiota tähän.

4

TOIMENPITEET

Saatan edellä kohdassa 3.2 esittämäni käsitykset Eksoten tietoon.

Tässä tarkoituksessa lähetän jäljennöksen tästä päätöksestäni Eksoten aikuisten psykososiaalisten palveluiden johtajalle.